

است و من ترجیحاً آن را تحت عنوان «انسان، کار و انگیزش» تقدیم می‌کنم. مقاله حاضر با همه اختصار، به بسیاری از نکات پیرامون رابطه انسان با کار و کیفیت و بهره‌وری و بالنده کردن انسان در محیط کار، حول محور انگیزش پرداخته است.

یکی از مطالب بسیار قابل توجه در این مقاله، مسئله مشارکت دادن انسانها در مجموعه فراگرد کار از تصمیم‌گیری تاریخی به هدف است. «مشارکت» آن بخش از نیاز انسان است که به برانگیختن او در انجام یک کار سازنده و رضایت‌بخش کمک می‌کند. «مشارکت» از آن دسته از نیازهای انسان است که با هیچ موابای مادی، قابل تعویض و جبران نیست.

سلسله مراتب نیازهای انسان تقسیم بنده معروف «مازلو» درباره

نیازهای انسان به این شرح است:

- ۱- نیازهای فیزیولوژیک (زیستی)
- ۲- نیازهای ایمنی
- ۳- نیازهای اجتماعی و عاطفی
- ۴- نیاز به احترام و اعتبار

۵- نیاز به تعالی نفس (خودشکوفایی)
این نیازها سلسله مراتبی است (شکل ۱) و تفسیر معمول آن این است که وقتی نیازهای پایین ترین سطوح برآورده شدند، جای خود را به نیازهای سطوح بعدی و بالاتر می‌دهند و این امر به همین ترتیب تا بالاترین سطح ادامه می‌پابد.

اما این تفسیری نیست که «مازلو» اساساً به آن عنایت داشت. او تأکید داشت که نیازهای انسان به ترتیب سلسله مراتب از پایین به بالا ظاهر نمی‌شوند، بلکه تمام آنها در همه حال وجود دارند. اما اهمیت نسبی آنها بر حسب شرایط وضعیت فرد تغییر می‌کند.

این نیازها با انگیزش‌های انسان، پیوندی نزدیک دارند. «هرزیرگ»^(۱) نظریه پرداز دیدگر می‌گوید عواملی که دلگرمی و رضایت ایجاد می‌کنند بـاعواملی که موجب دلسردی و نارضایتی می‌شوند تفاوت دارند. برای مثال، افزایش دستمزد، بهبود شرایط محیط کار و مزایای شغلی و غیره در از بین بردن نارضایتی ها موثرند، اما انگیزش تنها وقتی ایجاد می‌شود که عوامل رضایت‌بخش موجود باشد. از جمله این عوامل می‌توان به مشارکت

پذیده‌ای استثنایی را به وجود آورده است که می‌توان از آن به عنوان مدیریت برمنای انسان (یا مدیریت برمنای انسانیت) یاد کرد؛ دیدگاهی که معتقد است کالا و خدمات با کیفیت از انسان با کیفیت حاصل می‌شود. بنابراین، تلاش‌های سازمان و مدیران اول باید برای ساختن انسانی با کیفیت صورت گیرد، و این امر تحقق نمی‌یابد، مگر انسانیت انسان در کار مورد توجه قرار گیرد.

از این رو بسیار جالب است که بدانیم در ژاپن همه متخصصانی که دارای تحصیلات و تجربیات فنی هستند و قدری به حل مسئله کیفیت می‌پردازن، به ساختار مدیریتی یک سازمان و بویژه به انسان می‌پردازن و مقامات و مطالب و نوشته‌هایشان اغلب حول محور رفتار انسانی دور می‌زنند. از همین رو به کتابی تحت عنوان «انگیزش» برگزین خوریم که نویسنده آن پروفسور کاندو (KONDO) نیک روانشناس و جامعه شناس، بلکه دکترای متالورژی (استاد دانشگاه کیوتو) و متخصص کنترل کیفیت فراگیر است.

مقاله حاضر که عصاره همان کتاب «انگیزش» است تحت عنوان «۱۲ مقاله انگیزش» توسط پروفسور کاندو انتشار یافته

مجتبی کاشانی

مقدمه
اگر گذر از مراحل فرایند صنعتی شدن با آگاهی پیش بینی نشود جوامع را از نظر مادی و معنوی به برخخی تبدیل می‌کند که باعث سلب آرامش زندگی ساده گذشته می‌شود. قسمتی از این امر مهم آگاهی دادن و تلاش فرهنگی است که وظیفه صنعتگران و روش‌فکرانی است که خواسته و یا ناخواسته در معرض جریان صنعتی قرار گرفته اند و با آن و در آن زندگی می‌کنند.

از چندین سال پیش به جستجوی یافتن ریشه‌های اصلی تحولات مدیریتی و برای یافتن جواب معماه تولیدی «کیفیت بالا با قیمت پایین»، به تحقیق پرداختم و نتیجه آن را به تدریج در اختیار مدیران علاقه مند صنعت قرار دادم. یکی از نکات جالب و تازه این بود که اولاً مدیریت و صنعت متحول شده امروز ژاپن ریشه در حل مسئله کیفیت داشته است و در ریشه یابی و حل این مسئله به عامل اصلی و اساسی کنترل کیفیت (که بعدها در این سیستم تبدیل به تولید کیفیت شد) یعنی انسان توجه شده است و از این رو توجه به انسان و برخورد اصولی با او در محیط کار و صنعت و کاربرد دیدگاهها و نظریات علوم رفتاری و انسانی

هوش و توان خلاقیت میلیونها انسان است. در آمریکای سالهای دهه ۱۹۷۰، شیره ساماندهی و اجرای کاربار دیگر به صورت موضوعی بحث انگیز در آمد و دولت گرومی را به سرپرستی «اتول» (J.O.TUOLE) مأمور بررسی آن کرد. نتایج و یافته‌های این گروه در گزارش معروفی به نام «کار در آمریکا» انتشار یافت. در این گزارش «اتول» کار را چنین تعریف کرد: «فعالیتش که چیزی ارزشمند برای افراد دیگر تولید می‌کند». در همین حال «نى شی بوری» (NISHIBORI) این سه عنصر را به عنوان عناصر اساسی کار، شناسایی کرد:

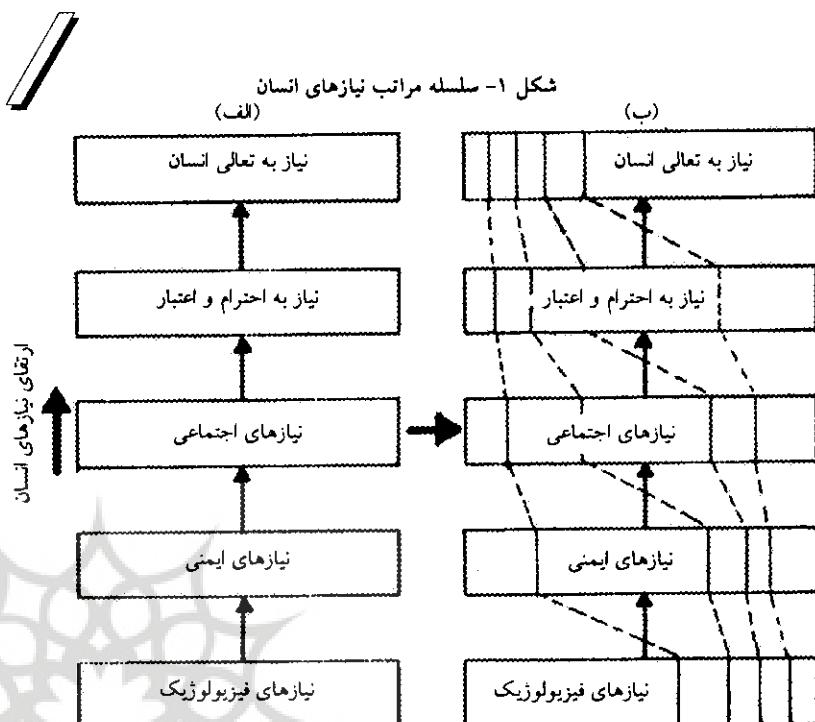
- ۱- خلاقیت (فکر کردن)؛
- ۲- فعالیت جسمی (کار)؛
- ۳- اجتماعی بودن (ارضاشدن).

قبل ذکر است که بعد از بررسیهای دقیق و مستقل درباره طبیعت کار، این دو پژوهشگر به تعاریفی از کار رسیدند که به این خوبی با هم همخوانی دارند.

دریاره طبیعت انسان

دلیل آنکه ورزش تا این حد لذت بخش است، آن است که انسانیت (HUMANITY) ما را دربردارد. ازوسوی دیگر کار غالباً لذت بخش نیست؛ زیرا از این ویژگی به دور است. به سختی می‌توان پایه‌های این انسانیت را تحلیل کرد. درلغت نامه، «انسانیت» چنین تعریف شده است: انسانیت عبارت است از «انسان بودن» یا «طبیعت انسان». با استفاده از این تعریف، می‌توان انسانیت را آن ویژگیهایی دانست که انسان را از حیوان متمایز می‌کند.

مرحوم «توكی زانه» (T.TOKIZANE) (1970) فیزیولوژیست متغیر کتابش به نام «انسان بودن»، ۲۶ صفت را نام می‌برد که ویژگی رفتار انسان است. این صفات در جدول ۱ آمده است. همان طور که این جدول نشان می‌دهد اغلب این صفات را می‌توان به دو گروه «خلاقیت» و «اجتماعی بودن» دسته بندی کرد. گرچه حیوانات دیگر نیز همین صفات را دارند، ولی در آنها این صفات به میزان بسیار کمتر و درسطح بسیار پایین تری وجود دارد. از آنجاکه انسانیت نوع بشر، طی چند صدهزار سال، از آغاز پیدایش وی بر روی کره زمین تکامل یافته است، بعید به نظر می‌رسد که

شکل ۱- سلسله مراتب نیازهای انسان (الف)

(ب)

دادن کارکنان در تدوین استانداردها و هدفها و تایید دستاوردها و تشویق موقفهای آنها اشاره کرد. همان طور که در شکل ۱ آمده است برآورده کردن نیازهای فیزیولوژیک و ایمنی می‌تواند در زمرة عوامل رفع ناخشنودیها به حساب آید، درحالی که برآورده شدن نیازهای بالاتر، ایجاد دلگرمی و رضایت می‌کنند. لذا روش است که ایجاد انگیزه در افراد، صرفما برای رفع نیازهای اولیه سطح پایین مثل نیازهای فیزیولوژیک و ایمنی ممکن نیست. هر انسانی همواره دارای ۵ نوع نیاز است که در شکل ۱ آمده است و نظریه انگیزش «هرزبرگ» نیز درمورد هر انسانی اعم از دارا و ندار، کاربردی مشابه دارد و فراهم آوردن عوامل رضایت بخش همواره از شرایط اساسی ایجاد انگیزش در انسان است.

کار چیست؟

در اوایل قرن حاضریک مهندس جوان آمریکایی به نام «تیلور» (F.W.TAYLOR) پیشنهاد کرد که چگونگی انجام کار توسط افراد باید مبتنی بر نتایج علمی باشد. برای پیاده کردن این پیشنهاد وی سیستمی را به کار گرفت که در آن برنامه ریزی کار از اجرای آن جدا شده بود، به

در آینده ای کوتاه مدت نیز دستخوش تغییر اساس و چشمگیری شود. ماتوانسته ایم با استفاده کامل از ویژگیهای انسانی خود، تمدنی بسازیم که هیچ حیوان دیگری قادر به آن نیست. به معنی دلیل برای ما فرق العاده مهم است که در کار، خود را از محركه های مادی چون بول رها کرده و آن را بسانگیزه هایی که دربرگیرنده انسانیت ماست، جایگزین کنیم.

هدف و روشهای کار

مهمنترین عامل انجام هر کاری، دستیابی به هدف واقعی آن است. با این حال، ما اغلب تصور می کنیم که پس از روشن کردن هدف واقعی یک کار، و کسب اطمینان از اینکه این هدف به خوبی درک شده است، اگر روشها و وسایل رسیدن به این هدف را مشخص کنیم، کار تمام است. در حالی که الزاماً چنین نیست. اگر ما راه و روش کار را به کارکنان نشان دهیم و از آنان بخواهیم که آنها را دنبال کنند، اغلب هدف کار را جدی نمی گیرند. در چنین شرایطی، حتی اگر روشهای تصریح شده را هم دنبال کنند، باز به هدف اصلی نمی رسیم. درنتیجه عذر و بهانه می آورند که روشها و ابزار تعیین شده غلط بوده است. چنین عذر و بهانه هایی نشانه آن است که احساس مسئولیت در کارگران نسبت به کارشان؛ یعنی میل قوی آنها به تحقق هدف کاری که به آنها محول شده، کاهش یافته است. برای رسیدن به هدف کار این شرایط ضروری است.

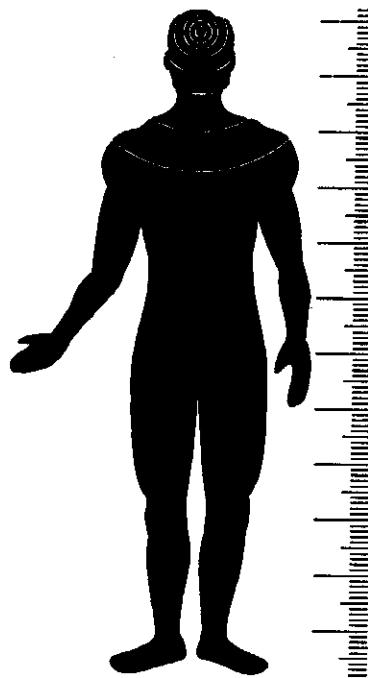
• روشن کردن هدف کار؛

• تاحصل امکان، دادن آزادی هرچه بیشتر در انتخاب ابزار و روشهای کار؛ به طوری که نیل به هدف کار از هر راه و روشی که لازم باشد، محقق شود.

این شرایط برای ازیسن بردن عذر و بهانه های یادشده بسیار اساسی است و باعث می شود تا احساس مسئولیت در افراد به وجود آید. همچنین خوب می دانیم که خلاقیت نیز در چنین شرایطی رشد می یابد. همه کارکنانی که کار به طریقی به آنها مربوط می شود، باید هدفهای تعیین شده را پذیرن و در کار خود با انصاف و شرافتمند باشند.

خلاقیت و استاندارد کردن

همان طور که اشاره شد، انگیزش و خلاقیت، پیوندی بسیار نزدیک با یکدیگر

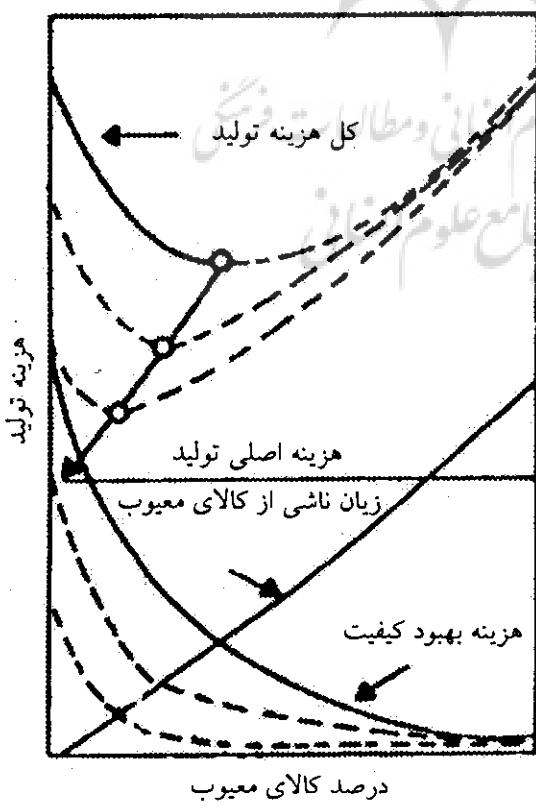

جدول ۱- خصوصیات رفتار انسان

شکل ۲- هزینه بهینه تولید

دارند. از سوی دیگر برای تعیین کارایی و کنترل کیفیت، استاندارد کردن امری ضروری است. اما عده‌ای بر این عقیده‌اند که هرچه استاندارد کردن بیشتر تشویق شود، زمینه برای خلاقیت کاهش می‌یابد. این خود با این هدف که انگیزش بالا برده شود، منافات دارد.

تحول (راه میان بر)

اینک رابطه بین مرغوبیت و هزینه را در فراگرد تولید کارخانه‌ای مورد بررسی قرار می‌دهیم. هدف از تولید کارخانه‌ای، ساختن کالای مطابق با کیفیت طراحی شده است. این بدان معنی است که درصد کالای معیوب در هر فراگرد تولید کارخانه‌ای، باید صفر باشد. با این حال هنوز با اصرار ادعامی شود، که هر چند هدف، رسیدن به میزان صفر درصد کالای معیوب است ولی در رابطه با هزینه تولید، لازم است که درصدی بهینه برای کالای معیوب در تولید تعیین شود. هزینه تولید معمولاً از سه عامل زیر تشکیل می‌شود:

- هزینه‌های اصلی تولید؛
- زیانهای ناشی از تولید کالای معیوب؛
- هزینه بهبود مرغوبیت.

همان طوری که در شکل ۲ نشان داده شده، کاهش میزان کالای معیوب تقریباً به همان نسبت زیان ناشی از تولید کالای معیوب را کاهش نمی‌دهد.

اما از آنجاکه هزینه بهبود کیفیت بازدید شدن میزان تولید کالای معیوب به صفر، به شدت بالا می‌رود، ابتدا کل هزینه تولید کاهش می‌یابد، ولی هرچه به طرف صفر نزدیکتر شویم، مجدداً افزایش می‌یابد.

با این حال نظریه تعیین درصد بهینه تولید کالای معیوب نکات مهمی را دربرمی‌دارد. در حالی که مورد اول و دوم هزینه تولید را می‌توان طبق تعریف منحصرآمحاسبه کرد، ولی مورد سوم؛ یعنی هزینه بهبود کیفیت را حتی اگر تعریف روشنی هم داشته باشد، به طور مستقل محاسبه پذیر نیست. می‌دانیم که معمولاً می‌توان مراحل تولید را با روش‌های گوناگونی بهبود بخشد. به بیانی دیگر برای این کار، یک راه و روش معین و یا الزاماً بهترین روش وجود ندارد، حتی بهترین روش هم برای بهبود جا دارد.

اگر موفق شویم هزینه تولید کالای معیوب را به سطحی برستیم که با منحنی های

تلash مدیران
برای ساختن انسانی با کیفیت
تحقیق نمی یابد مگر اینکه
انسانیت انسان در کار
موردنوجه قرار گیرد.

ایده‌های خوب
از آنجا به دست می آید که
شخص به کار دیگران
به همان اندازه کار خود
علاقة داشته باشد.

نقشه چین نشان داده ایم؛ یعنی پایین تراز آن منحنی که با خط ترسیم شده است، در آن صورت حداقل کل هزینه تولید کاهش خواهد یافت و هزمان با آن درصد بهینه کالای معیوب نیز پایین می آید. اگر همچنان به جستجوی خود ادامه داده و راهی برای کاهش تولید کالای معیوب بدون تحمل هزینه ای یابیم، سطح بهینه با هزینه اصلی تولید در صورت صفر درصد، تولید معیوب، یکی خواهد شد. این هدف نهایی و مطلوب ماست.

راه حل‌های شیوه حل مشکل که برای رسیدن به این هدف لازم است، خود نوعی تحول خلاق است که اساساً با بهینه سازی‌های صوری و ظاهری که همان وضع موجود را حفظ می کنند، فرق دارد. «دمینگ» (W.E.DEMING-1980) می گوید: وقتی کیفیت بالام رود، بهره وری نیز افزایش می یابد. این حقیقت روشنی است، اما تنها برای عده ای اندک. این گفتار بسیار جالب توجه پذیرفتی است.

درس گرفتن از نتایج کار

در چرخه (PDCA) دمینگ (برنامه، اجرا، ارزیابی، اقدام) (PDCA=PLAN, DO, CHECK, ACTION CYCLE) که نمایانگر دور کامل انجام یک کار است دو نوع فعالیت، به این شرح دیده می شود:

۱- کشف هر نوع انحراف از مجموعه استانداردها و دریی آن، اقدام مناسب برای تصحیح آن انحرافات، یعنی راه حل موقتی.

۲- کشف تفاوت آماری، شناسایی علل و بهبود فراگرد برای جلوگیری از بروز مجدد چنین وضعیت کنترل ناپذیری؛ یعنی راه حل دائمی.

نظریه اینکه اقدام نوع اول موقتاً عیب فراگرد موجود رارفع می کند، نمی تواند از امکان بروز همان خطای جلوگیری کند. در عوض، اقدام نوع دوم این فراگرد را بهبود بخشیده و می تواند از بروز اشکال در آینده جلوگیری نماید. اگر این کار مرتب تکرار شود به پیشرفت و بهبود کیفیت خود کار منجر خواهد شد. به این دلیل اقدامات دائمی این قدر اهمیت دارند.

هر گاه ما در روش‌هایی که معمولاً برای انجام کارها در گذشته در پیش گرفته ایم، تعمق کنیم، خود را موظف خواهیم دید به اینکه تلاش‌های خود را در جهت «ارزیابی و اقدام»

صرف‌آرایی کشف خطایها و شناسایی علل و تصحیح خطایها و از میان برداشتن علل، متمرکز نماییم. در عین حال صرف وقت و انرژی برای شناسایی نکات مثبت و خوب سرمایه گذاری روی آنها، نیز امری حیاتی است.

کار تیمی

در سازمانی که اعضای آن به گروههایی تقسیم می شوند، همواره بین کارهای انجام شده توسط گروههای مختلف، نوعی رابطه وجود دارد. از این جهت، مهم است که اعضای هر گروه نه تنها خود را در برای هدف واقعی کار محول شده به گروه خودشان، مستول احساس کنند، بلکه به کار سایر گروههای نیز علاقه نشان دهند.

این آغاز تشکیل کار تیمی است. غالباً ایده‌های خوب از آنجا به دست می آید که شخص به کار دیگران به همان اندازه کار خود، تعامل و علاقه داشته باشد و با کسانی که به کار شخص به شیوه دیگر و از زاویه ای متفاوت نگاه می کنند، به بحث و جدل پردازد.

نکات یادشده به روش تقسیم کار و مدیریت آن بسیار مربوط است. کار را باید به طور عمودی در طول جریان خود تقسیم کرد و

افرادی را باید به عنوان سرپرست حوزه هایی از کار تعیین کرد که هرچه بیشتر با گستره وسیعی از استعدادهای آنها تناسب داشته باشد. کار تیمی را می توان نه تنها با تعریف روشن محدوده، یک شغل، بلکه با گسترش کردن این محدوده ها و تشویق سرپرستان حوزه های مختلف به برقراری ارتباط با یکدیگر و پیدا کردن علاقه به کار دیگری، پیش برد. همچنین اهمیت دارد که فرد را پذیریم و آن را به کار گیریم و این کار باعث می شود تا بین کارکنان دارای منش های گوناگون، نوع جدیدی از همکاری ایجاد شود. میل افراد به پیشرفت و بهبود رقابت پذیری پنهان که در هر شخص وجود دارد، کاملاً مربوط است. این فکر رقابتی، نه تنها در بین گروههای مختلف، بلکه در بین اعضای یک گروه نیز وجود دارد. رقابت پذیری نباید سرکوب شود؛ زیرا سرکوبی آن جلو میل به پیشرفت و تکامل را می گیرد. آنچه که باید به دقت مورد توجه قرار گیرد، جلوگیری از رقابت‌هایی است که با روح تلاش عادلانه و سالم مغایرت دارد. رقابت سالم در ترکیب با کار تیمی، به بهبود ظرفیتها و تواناییهای همه نیروهای کار می انجامد.

تواناییهای اعضای گروه آن را تکمیل خواهد کرد؛

۱۰- تواناییهای اعضای گروه نیز به وجود گسترش می‌یابد؛

۱۱- فردیت اعضا برای رسیدن به هدف مشترک، کاملاً به کار گرفته می‌شود.

اگر مشارکت آن طور که بیان شده بهبود تواناییهای رهبر و اعضای گروه نینجامد، نشانه آن است که مشارکت واقعی و موثر صورت نگرفته است.

نتیجه

تمام افراد بشر میل دارند خوب کار کنند ولی اگر شخصی چنین علاقه‌ای نداشت، نباید او را سرزنش کرد، بلکه باید علت اصلی را پیدا کرد.

همان طور که قبلاً اشاره شد، عوامل اصلی زیر، برخی از پیش شرط‌های انگیزش را تشکیل می‌دهند:

* روشن کردن هدف واقعی کار؛

* آموزش و کارآموزی (مخصوصاً آموزش ضمن کار) و تشویق کارکنان؛

* آزاد گذاردن افراد در انتخاب راههای روش‌های کار؛

* اعلام فوری نتایج به افراد با استفاده از شیوه‌های مناسب کاری؛

* تلاش برای یافتن راههایی که بهانه تراشی و فرار از مسئولیت را از بین می‌برد.

از میان اینها، مهمتر این است که هدفهای کار باید مناسب، عادلانه، شرافتمدانه و بی نقص بوده و نشانه هایی از عشق و انسانیت را در خود داشته باشد. اگر چنین باشد، افرادی که به نحوی با آن کار ارتباط پیدامی کنند، با هدفهای آن همراهی و همیلی احساس کرده و برای رسیدن به آن حتی اگر کار دشوار هم باشند، تلاش خواهند کرد. این همان نکته کلیدی است که در بحث «انسان، کار و انگیزش»، ارزشی فراوان دارد. □

پاتوشهای:

1- A.H.MASLOW (1993)" A THEORY OF HUMAN MOTIVATION", PSYCHOLOGICAL REVIEW, VOL.50 PP 370-396.

2- F.HERZBERG (1969): THE MOTIVATION TO WORK, JOHN WELEY AND SONS, NEW YORK.

رهبر خوب آن است که

بتواند اعضای گروه را

به پذیرش هدف مشترک

در محیط کار

برای رسیدن به هدف مقاعده سازد.

چنانچه مشارکت

به بهبود تواناییهای رهبر

و اعضای گروه منجر نشود

نشانه آن است که

مشارکت واقعی صورت نگرفته است

رهبری و مشارکت

رسیدن به هدف یک کار معین، و کسب

نتایج مطلوب، نیازمند رهبری از نوع بسیار

خوب و عالی است. اما واقعاً یک رهبری خوب

چیست؟ مطمئناً رهبری خوب رهبری

قسم آمیزی که در آن برنامه ریزی و اجرا از

یکدیگر جدا باشند و رهبر توقع داشته باشد از

وی بدون چون و چرا اطاعت شود، نیست.

بلکه رهبری خوب آن است که بتواند اعضای

گروه را به پذیرش هدف مشترک مقاعده کند و

سپس تضمین شود که به آن هدف خواهند

رسید. از این رو رهبر خوب باید زیرستان و

همکاران خود را به پذیرش هدف کارشان

ترغیب کند و روند پیشرفت نتایج کار را با

حقولهای لازم را به آنها بدهد.

علاوه بر این، هر انسانی ظرفیتی معین برای

کنترل خود دارد. افزایش این ظرفیت در محیط

کار و توسعه فعالیتها مربوطه از طریق آموزش

و کارآموزی، که بر این ظرفیتها مبتنی باشد، نه

تنها تواناییهای افراد را بالا خواهد برد، بلکه

نتایجی به بار خواهد آورد که به طور غیرقابل

تصوری از کیفیتی بالا برخوردار است. این نوع

مشارکت همراه با رهبری خوب، این نتایج را به

بار خواهد آورد:

۱- مشارکت در برنامه ریزی کار، احساس

مسئولیت را بالا خواهد برد؛

۲- ارتباط بین اعضای گروه را بهبود

خواهد بخشید؛

۳- تواناییهای پنهان اعضای گروه آشکار شده

و مورد بهره برداری قرار خواهد گرفت؛

۴- گروه خود را از ساختار تک محوری که در

آن رهبر گروه همه چیز را هدایت می‌کند، به

ساختاری چندمحوری متتحول خواهد گرد.

چنین ساختاری انعطاف پذیر بوده و می‌تواند

به تغییرات محیط به سرعت و به نحوی مناسب

پاسخ بدهد؛

۵- اعضای گروه می‌توانند به انجام فعالیتها بی

پردازنده که کنترل نفس را نقویت می‌کند؛

۶- از آنجا که هدف گروه روشی می‌شود،

اعضای گروه برای هدف مشترکی کار

خواهند کرد؛

۷- وظایف و کارکردها در داخل گروه با تفاوت

همه اعضاء به روشنی تعیین می‌شوند؛

۸- تعداد راهها و روش‌های تحقق هدف،

افزایش می‌یابد؛

۹- تواناییهای رهبر گروه بالا می‌رود و